

Rostaforгатás és rostavetés

A tolvaj kitudásának igen régóta ismert és gyakorolt módja a rostaforгатás; de nemcsak a tolvaj kitudásának, mert pl. Lengyeltóiban arra is kérdezősködnek, hogy hol van a lopott tárgy, — Ópályiban, az Ormányságban és Kármán szerint a rosta a tolvaj lakásának az irányára is rámutat, — a Nyírségben a szemverőt és tejelvivőt, Ópályiban az ember haragosát is megnevezi, — Faludi Ferenc szerint álmot fejt, — Kisvárdán a születendő gyerek nevét tudakolják tőle, — Göcsejben a leány a „szeret, nem szeret“-re kér feleletet, s végül Dunaszentgyörgyön a leány férjhezmenésének évét (1—2—3-év múlva) is megmondja; Luby Margit szerint „jövendölésre is fel lehet használni a rostát“, de ez a feljegyzés épp olyan üres, mint 1767-iki párja: „varázsló jövendölés: rostát forгатni a titkos dolgoknak kinyilatkoztatására“.

Rosta helyett szita is használható, Nagygécen pedig a kinyitott ollót, az imakönyv lapjai közé tolják, erősen átkötik a könyvet, hogy az ollót szorosan fogja, és a Dunántul némely helyén vastag szegcsavar helyettesíti a rostát. A rostának Ötvenyészigeten úznak, Kisvárdán lopottnak kell lennie, Lengyeltóiban pedig olyannak, amely 3 karácsonyestén az asztalon állott.

Adataink közül csak kevés jelöli meg a rostaforгатót. Általában — ugylátszik — asszonyok, a Vas. Ujság szerint s az Ormányságban azonban maga a károsult, Kármánnál és a Balaton vidékén a gazdasszony, a Szilágyságból, a Nyírségből és Tiszaroffról, meg boszorkánypereinkben külön tudósasszonyt említenek, s a Délvidéken maga a gyanúsított a rostatarató, — Csekelakán, Porcsalmán, a Nyírségben, Abádszalókon, Nagymaroson, Dunaszentgyörgyön ketten tartják az olló egy-egy szárát, és Göcsejben, Csallóközön, a palócoknál és Potyondon ez a két személy csak asszony lehet, Lengyeltóiban pedig két szűz lány.

Tiszakeszin, Ötvenyészigeten s a Vas. Ujs. szerint a forгатó a gyanúsítottak körének közepén áll, a Balaton mentén a körreállított családtagok, Szabolcsban pedig asszonyok helyettesítik a gyanúsítottakat; a többi adat a jelenlevőkről nem ad felvilágosítást.

Az ollóra vonatkozó feljegyzéseink azonban már igen homályosak. Ollóra teszik a rostát, mondja a Vas. Ujs. s egy aszalói adat, — ollóhegyére szurják Barsban és Szendrőn, — ollót szurnak a rostába Gömörben, Egerben és Kármán szerint, — beleütik az ollót a rostába a Balaton vidékén, — csak az olló félszárát szurják be Kisvárdán, Szabolcsban és Tiszaroffon, s épp ily homályos az aradmegyei adat is: az olló bal hegyes végét a rosta felső szélébe, — s az érsekkétyi és göcseji, hogy az ollót a szita kérgébe szurják.

Aztán a rostát az olló gyűrűjébe, még pedig Kisvárdán a szabadon álló szár gyűrűjébe dugott bal nevetlenújjukkal (Aradm.), a balkéz valamelyik újjával (Tiszaroff), a gyűrű alá helyezett gyűrűsújjukkal (Érsekkéty, Kisvárdá) felemelve meglökik, vagy mozdulatlanul tartják; az előbbi esetben a rosta megállásával, az utóbbiban megmozdulásával felel a feltett kérdésre. A rosta tehát nem perdül, nem forog, hanem csak jobbra-balra billen, még akkor is, ha a két oldalszárnyat szétnyitva ütik a kávába, s az ollót is két egyén tartja jobb vagy bal hüvelyk (Palócság), mutató (Nyírség, Göcsej), közép (Nagymaros), gyűrűs (Csallóköz, Dunaszentgyörgy, Lengyeltóti), kis (Porcsalma, Potyond) újjával, újja begyén vagy hegyén. Ellenben Tiszakeszín az ollót a rosta drótszövetének közepébe szúrják, a Délvidéken a gyanúsított középső újjára, Opályiban egy földbeszúrt fa végére és Szilágymegyében egy orsóten-gelyre helyezik, s így forgatják meg.

A rostába néhol még könnyebb-nehezebb tárgyakat is tesznek, pl. Kisvárdán fésűt, Porcsalmán 9 darab forgácsot, fésűt és kefét, a Nyírségben imakönyvet, fésűt, kulcsot, vagy hétféle különböző tárgyat, Tiszaroffon pedig zsolttart, szappant és fésűt.

Lengyeltótiiban az ollót tartó két szűz lány előbb letérdepelve három Miatyánkot mond sz. Péter és sz. Pál tiszteletére. Azután a rostataratás vagy forgatás közben neveket sorolnak fel, s amelyiknél a rosta megmozdul vagy megáll, az a bűnös. Lehet azonban, hogy ez a pusztá névfelsorolás megint csak hiányos feljegyzés, mert a teljesebbnek látszó szövegbe foglalják a kérdést, még akkor is, ha nevet említenek. S e kérdésben mindig sz. Péterhez és Pálhoz fordulnak, mutassák meg, „ki lopta el ezt, meg azt“, merre lakik a tolvaj, vagy feleljen a feltett kérdésre. Ahol pedig a szövegben nevet is említenek, ott ezt mindig a „ki“ helyébe teszik. Néhány helyen a szöveg párbeszédes. A Csallóközben és Porcsalmán az egyik ollótartó állítja, a másik pedig tagadja a fel- említett tolvajságát, Luby Margit szerint pedig mindakettő „fogadja“: (?)

Az összeállításból könnyű belátni, hogy a sok adat ellenére is mennyire hiányos a több száz év óta ismeretes rostaforgatás ritusa. A gyűjtőnek semmikép sem szabad felületesnek lennie, mindent látnia kell, és mindent le kell írnia úgy, hogy elbeszélése elképzelhető s lerajzolható legyen.

Egészen más a rostavetés; tulajdonképen csak két adatunk van rá, mert az 1715-iki felsőbányai boszorkánypör s egy hajdú-böszörményi adat csak éppen nevét említi. Ötvenyészigről így szól leírása: „összehívták a szomszéd gyermekeit, körbe állították őket s rostát forgattak a kör közepén; aki elé a rosta gurult, az a bűnös“, — Dunaszentgyörgyön pedig a gazda kimegy az udvar közepére, megpörgeti a rostát és maga elé dobja; amerre perdül, arra kell a tolvajnak lennie. Mindakét mód teljesen érthető,

érdekes volna azonban ismernünk, hol tudnak még másutt is a rostavetésről.*

Szendrey Zsigmond.

(*Deutscher Auszug*) — Das Drehen und der Wurf der Reiter dient meist zur Erforschung des Diebes. Dieser abergläubische Brauch ist aus vielen Teilen des Landes bezeugt; sein Ritual ist uns infolge der mangelhaften Beschreibungen doch nicht genau bekannt.

A szláv és német *ch* magyar megfelelőseinek kérdéséhez

Gömör megyében, Rimaszombattól északra találunk egy *Rahó* nevű falut, amelyet a tótok *Hrachov* néven ismernek. A magyar névalak nyilván ebből a tót névből származott, olyanformán, hogy a kevésbé hangzós *h* az erősen hangzós *r* előtt eltűnt; a magyarok esetleg észre sem vették, hogy az *r* előtt a tótok még egy más hangot is ejtenek ebben a névben, bár az sem lehetetlen, hogy a *h* csak a magyarok beszédében tűnt el. Mivel a mai tót *h* korábbi *g*-ből származott, kétségtelen, hogy a magyarok ezt a nevet legkorábban a tót *g > h* hangváltozás után, vagyis 1200 körül vehették csak át, mert hisz korábbi átvétel esetén *Grahó* vagy *Garahó* volna ennek a falunak mai magyar neve.¹ — Ugyanebben a korban kerülhetett a magyarba a borsodvármegyei *Radistyán* falu neve is, amelynek a *h*-s alakja még egy 15. századi oklevélben is előfordul (esetleg az okleveles adat a név egykori tót ejtését örököltette meg).²

A *h*-nak erősen hangzós mássalhangzó előtt való eltűnése könnyen érthető folyamat, amely más nyelvekben is megfigyelhető: hasonlóképpen tűnt el példáulan okáért a germán *x > h* a németben *l, r, w* előtt. — A magyarban arra, azt hiszem, példát nem is lehetne találni, hogy a *h* nyelvünk tót jövevényszavaiban és -neveiben *l, r* vagy *m* előtt megmaradt volna. Arra viszont tudomásom szerint³ e g y e t l e n e g y e s e t s e m isme-

* Az idézett adatok lelőhelyei: 1767-ből Nyr. 5:210. Faludi Ferenc Nyr. 1:125. Ethn. 37:142. Kármán 98. Vas. Ujság 1858:179. Lázár: Alsófehér vm. 570. Felsőbánya 1715. Hazánk 1887:301. Komáromy 261. Nagybánya és Vid. 1879. okt. 14. Ökörítő sgy. Potyond sgy. Ópályi sgy. Porcsalma Ethn. 2:301. Luby Margit könyve 159. Szilágym. Erdély népei 4:12. Szabolcsm. 169. Kisvárdai sgy. Tiszakeszi Abafi: Figyelő 2:2:209. Tiszaroff Ethn. 8:450. Aszaló sgy. Szendrő sgy. Aporka sgy. Abádszalók Nyr. 9:560. Hajduböszörmény Vas. Ujs. 1860:31. Aradm. Somogyi 3:344. Délvidék Ethn. 10:310. Barsm. 153. Gömörm. Ethn. 7:374. Palócság Ethn. 5:192. Eger Ethn. 18:150. Pusztapat sgy. Érsekéty Esztergom vm. mon. 86. Csallóköz Uj M. Múzeum 1851. 2:497. Nagymaros Honderű 1845. 2:180. Öttevénysziget Vas. Ujs. 1864:88. Dunaszentgyörgy Ethn. 40:192. Dunántúl Ethn. 9:234. Jankó: Balaton 422. Lengyeltóti Ethn. 8:444. Ormánság Ethn. 43:163. Gönczi 206.

¹ A név a szláv *grachō* „bab” szó származéka és jelentése „babos”.

² A név tulajdonképp a szláv *gradō* „vár” szó származéka.

³ Sajnos, csak tudomásomra hivatkozhatom, nem pedig a magyar nyelv szláv jövevényszavainak tudományos feldolgozására. Ilyesmí t. i. még mindig nincs, és így ezek tekintetében még mindig Miklosich elavult jegyzékére vagyunk utalva; derék és rettentően szorgalmas szlavistáink ugyanis a rossz nyelvek szerint — nem csekély buzgalommal és kitartással, de nem minden eredmény nélkül. — elsősorban is ennek a műnek meg-